

TEMEL KAVRAMLAR BAĞLAMINDA “TÜRKÇE YAZILDIĞI GİBİ OKUNAN BİR DİLDİR/DEĞİLDİR” ÖNERMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahmet Karadoğan

■ Amatörler ve bazı Türk dili uzmanları tarafından zaman zaman “Türkçe yazıldığı gibi okunan bir dildir.” önermesi dile getirilir.¹ Bazı Türk dili uzmanları da “Türkçe yazıldığı gibi okunan bir dil değildir.” biçiminde bir karşıt görüş bildirir.² Bu görüşlerin temelinde, Batı dillerinin yazımında kullanılan Latin alfabesi temelli yazı sistemlerinde, harflerle sesler arasında çeşitli açılardan bire bir eş değerlik bulunmaması buna karşın Türkiye Türkçesinin yazımında kullanılan yazı sisteminde harflerle sesler arasında büyük ölçüde bire bir eş değerlik bulunması yatmaktadır.

Konunun ayrıntısına geçmeden önce “alfabe”, “imla” ve “yazı sistemi” gibi temel kavramların kısaca açıklanması yerinde olacaktır. Alfabe, bir dilin yazımında kullanılan harflerin toplamı; imla, alfabenin kullanımıyla ilgili kurallardır. Yazı sistemi ise, bir alfabenin belirli imla kuralları çerçevesinde kullanımıdır. Bir başka deyişle yazı sistemi, alfabe ve imlanın birleşmesiyle oluşur. Bu açıdan bakıldığında bir dil, alfabe ile değil yazı sistemi ile yazılır.

Dünyada kullanılan yazı sistemlerinde seslerle harfler arasındaki eş değerliklerde çeşitli durumlar vardır. Öncelikle Çin yazısı ve türevlerinde sesleri karşılayan harfler değil anlamları karşılayan ideogramlar bulunur. Dolayısıyla bu tarz yazı sistemlerinde ses ve harf arasında herhangi bir eş değerlikten söz etmek mümkün değildir.

Ses ve harf eş değeri açısından Arap, Latin, Kiril, Grek gibi fonetik temelli alfabelere dayanan yazı sistemlerine bakılabilir. Latin temelli sistemlerinde ünsüzler yazıda mutlaka gösterilir fakat ünsüzlerin

1 Örnek olarak bk. Dursunoğlu, 2006; Kaçmaz, 2007; Kansızoğlu, 2012; Özdemir, 2019; Terziyan, Demirel, 2020.

2 Az da olsa her iki görüşe de karşı çıkan çalışmalar vardır. Örnek olarak bk. Kuram, 2018.

gösterimi açısından çok çeşitli durumlar söz konusudur. Aynı yazı sisteminde tek bir harf ile gösterilen ünsüzler olabileceği gibi birden fazla harfin yan yana gelmesiyle gösterilen ünsüzler de bulunabilir.³ Diğer taraftan aynı ünsüz bir kelimedede farklı bir harfle, diğer kelimedede farklı harfle gösterilebilir. Ayrıca bir harf bir kelimedede farklı bir ünsüzü, diğer kelimedede farklı bir ünsüzü karşılayabilir.⁴ Bir başka deyişle hem harf>ses hem de ses>harf yönünde bire bir eş değerliğin olmadığı durumlar vardır. Kiril ve Grek temelli yazı sistemlerinde ise seslerle harfler arasındaki eş değerlik durumu Avrupa ve Amerika'da kullanılan Latin temelli yazı sistemlerine göre daha fazladır. Kiril ve Grek harfli yazı sistemleri, ses-harf eş değeri açısından Latin harfli Türk yazı sistemine daha yakındır.

Bazı yazı sistemlerinde ikiz ünsüzler yazıda gösterilmeyebilir. Mesela, Arapça için kullanılan Arap alfabesi temelli yazı sisteminde ikiz ünsüzler gösterilmez. Fakat Arap harfli Türk yazı sisteminde ikiz ünsüzler yazıda gösterilir.

Bahsedilen yazı sistemlerinde ünlülerin gösterimi açısından çok kapsayıcı hükümler vermek zordur. Arap yazı sisteminde ve Arap harfli Fars yazı sisteminde istisnalar dışında uzun ünlüler yazıda gösterilirken kısa ünlüler gösterilmez. Arap harfli Türk yazı sisteminde ise kısa ünlüler bazı durumlarda gösterilirken bazı durumlarda gösterilmez. Batı'da kullanılan Latin harfli yazı sistemlerinde ünlüler çoğunlukla gösterilirken gösterilmediği durumlar da vardır. Diğer taraftan, aynı ünlü farklı kelimelerde farklı harflerle gösterilebildiği gibi aynı harf farklı kelimelerde farklı sesleri de karşılayabilir.⁵ Ayrıca tek bir ünlüyü göstermek için aynı anda birden fazla harf kullanılabilir.⁶ Dolayısıyla ünsüzlerde olduğu gibi ünlülerde de hem harf>ses hem de ses>harf yönünde bire bir eş değeri olmadığı durumlar vardır.

3 Mesela, ünlü Alman düşünürü Nietzsche'nin adının Almancadaki orijinal yazılışında bir ses (ç), beş harfin ("tزش") bir araya gelmesiyle kodlanır.

4 Aynı kelimedede bile aynı sesin farklı harflerle gösterilmesi mümkündür. Mesela, İngilizce *science* kelimesinin yazımında ilk s ünsüzü "s" harfiyle, ikinci s ünsüzü "c" harfiyle gösterilmektedir.

5 İngilizcede *i* sesi *ill* kelimesinde "i" harfiyle, *England* kelimesinde ise e harfiyle gösterilir. Benzer şekilde "a" harfi *are*, *add*, *England*, *all*, *age* kelimelerinin her birinde farklı sesleri karşılar. Ayrıntı için bk. Karadoğan, 2017.

6 İngilizcede *colour* kelimesinde ilk ünlü tek harfle gösterilirken ikinci ünlü iki harfle gösterilmektedir. Fakat aynı kelime Amerikan yazı sisteminde *color* biçiminde yazılarak her iki ünlü de tek harfle gösterilmektedir.

Latin alfabesi temelli Türk yazı sistemi; İngilizce, Almanca, Fransızca gibi Batı dillerinde kullanılan Latin alfabesi temelli yazı sistemlerinden farklıdır. Alo fonlar (anlam farkı yaratmayan alt ses birimi) ve çok özel durumları olan yumuşak g sesi ile “ğ” harfi arasındaki ilişki⁷ göz ardı edilerek bu farklar şöyle sıralanabilir:

1. Kelimedeki her ses (ünlü, ünsüz) mutlaka yazıda gösterilir.
2. Hem harf >ses hem de ses>harf yönünde bire bir eş değerlik vardır.
3. Bir harf her durumda aynı sesi karşılar.⁸
4. Aynı ses her durumda aynı harfle karşılanır.
5. Bir sesi karşılamak için aynı anda birden fazla harf kullanılmaz.⁹

Bütün bunlar neticesinde, tartışmaya açık olsa da, Latin harfli Türk yazı sisteminde çeşitli açılardan, kelimenin ölçünlü sesletimi ile ölçünlü yazımı arasında büyük ölçüde bire bir eş değerlik olduğu söylenebilir.¹⁰ Bu durum, “Türkçe yazıldığı gibi okunan bir dildir.” biçiminde bir hüküm verilmesine sebep olmaktadır. Buna itiraz edenler de “Türkçe yazıldığı gibi okunan bir dil değildir.” şeklinde bir hüküm vermektedir.

Bu konuda sağlıklı karar verebilmek için dil ve yazı ilişkisine bakmak gerekir. Dil ve yazı karşılaştırmasında “doğal” olan dil, “yapay” olan ise yazıdır. Dilin kaynağı ve ortaya çıkış süreci birçok açıdan tartışılabilir. Fakat yazı kesin olarak insan icadıdır. Dilin var olabilmesi için yazıya ihtiyaç yoktur. Fakat yazının var olabilmesi için dile ihtiyaç vardır. Yazı, dilin sembolünden ibarettir. Dolayısıyla bu iki sistem, öz nitelikleri itibarıyla birbirinden farklıdır. Bu yüzden de dil ve yazı konusunda hüküm verirken dile ait özellikler ile yazıya ait özellikler birbirine karıştırmamak gerekir. Diğer taraftan, bütün diller için geçerli olan bir özellik de herhangi bir dilin ayırt edici özelliği sayılmamalıdır.

Bu açıdan bakıldığında herhangi bir dil, herhangi bir yazı sistemi ile yazılabilir. Bu yazı sisteminde harflerle sesler arasında eş değerlik durumu çok yüksek olabileceği gibi çok düşük de olabilir. Hatta bir dil, tarihin belli bir döneminde eş değerliği düşük bir yazı sistemiyle, başka bir döneminde eş değerliği yüksek

7 Ölçünlü Türkiye Türkçesinde artık bir yumuşak sesinin bulunup bulunmadığı tartışmaya açıktır. Böyle bir sesin olmadığı varsayılırsa konuşmada olmayan bir sesin yazıda gösterilmesi gibi bir durum ortaya çıkar. Diğer taraftan bazı ağızlarda (mesela Doğu Anadolu) bu sesin varlığı herhangi bir ses laboratuvarına gerek kalmadan kulakla fark edilebilecek durumdadır. Konunun farklı yönleri bu yazının amacını aşacağı için ayrıntıya girilmeyecektir.

8 “k”, “g” gibi harfler hem art damak hem ön damak ünsüzü için kullanılır. Bu harflerin hangi ünsüzü gösterdiği, hecedeki ünlü tarafından belirlenir.

9 Özellikle 1950’lerden itibaren Türkçeye girmiş olan Batı kaynaklı kelimelerde özgün imlaya uyma eğilimi olduğu için bu tarz kelimelerin bazılarında bahsedilen bu kurallara uygun olmayan yazılışlar vardır.

10 Elbette, ölçünlü sesletim ile ölçünlü yazım arasındaki eş değerlik durumu tartışmaya açıktır.

bir yazı sistemiyle yazılmış olabilir. Mesela, Anadolu Türkçesinin yazımı için 1928 yılının öncesinde ve sonrasında kullanılan iki farklı yazı sisteminde eş değerlik oranları aynı değildir. Dolayısıyla herhangi bir dil, eş değerlik oranı çok yüksek veya çok düşük bir yazı sistemi ile yazılabilir. Hatta karar alıcıların kolaylıkla alacağı basit bir değişiklik kararıyla eş değerliği düşük bir yazı sisteminden daha yüksek bir yazı sistemine de geçilebilir. Üstelik bunun için alfabeyi değiştirmek de şart değildir.

Bu yazının amacı, “Türkçe yazıldığı gibi okunan bir dildir/değildir.” önermelerinden hangisinin doğru olduğunu belirlemeye çalışmak veya her ikisinin de doğru tarafları olduğu biçiminde bir orta yol bulmak değildir. Çünkü temel kavramlar bağlamında bu iki önermenin ikisi de yanlıştır. Bu durumun temelinde bir bilgi yanlışı değil mantık hatası vardır. Çünkü bu önermelerde yazı sistemine ait olabilecek bir özelliğin dile aitmiş gibi yorumlanması söz konusudur. Türk yazı sisteminde büyük ölçüde ses-harf eş değerliğinin bulunması Türkçenin değil Türk yazı sisteminin bir özelliğidir. Bu konuda hüküm verirken dil üzerinden değil yazı üzerinden hüküm vermek gerekir. Bu konudaki tartışma “Türk yazı sisteminde harflerle sesler arasında bire bir eş değerlik vardır/yoktur.” önermeleri üzerinden yürütülmelidir. Yukarıda da söylendiği gibi, bir dil herhangi bir yazı sistemiyle yazılabilir.

Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir: Bütün yazı sistemlerinde kelimeler yazıldığı gibi okunur.¹¹ Bazı yazı sistemlerinde kelimelerin yazılışı ve okunuşunun farklı olduğunu zannedenlerin hatası, farklı bir yazı sistemiyle yazılan kelimeyi Türk imlasına göre okumaya çalışmaktır.¹² Mesela, İngilizler *one* biçiminde yazıp *wan* diye okumuyorlar, *wan* kelimesini “o.n.e” harflerini kullanarak yazıyorlar. Aynı şekilde Fransızlar *image* yazıp *imäj* diye okumuyorlar, *imäj* biçiminde telaffuz ettikleri kelimeyi “i.m.a.g.e” harflerini kullanarak yazıyorlar. Bu yanlış mantıkla bakıldığında bir İngiliz veya Fransız da Türkçedeki kelimelerin yazıldığı gibi okunmadığını söyleyebilir.¹³ Daha önce de söylendiği gibi bu mesele seslerle harfler arasındaki eş değerlik durumuyla ilgilidir. Dolayısıyla bu konuların bu bağlamda tartışılması gerekir.

11 Türkçedeki *gideceğim/gideceem* ~ *gitçeem* farkı, yazılış/okunuş farkı değil yazı/konuşma farkıdır. Yazının ve dilin doğası gereği, kelimelerin ölçünlü yazımı ile günlük dildeki sesletimi arasında bire bir harf-ses eş değerliğinin bulunmaması normaldir. Üstelik bazı kelimelerin günlük konuşmada birden fazla fonetik varyantı vardır, böyle bir durumda istense de yazı ve sesletim arasında bire bir eş değerlik kurulamaz.

12 Mesela, Kaçmaz yazılış ve okunuş farklarına Batı dillerinden örnekler verirken İngilizcede *make* kelimesinin yazılışı (*make*) ve okunuşunun (*mejk*) farklı olduğunu söylemiştir (Kaçmaz, 2007: XIV).

13 Mesela, bir İngiliz veya Fransız Türkçedeki “ciğer” yazımı ile *ciğer* telaffuzu arasındaki ilişkiyi çok tuhaf karşılayacaktır.

Kaynaklar

Dursunoğlu, Halit, "Türkiye Türkçesinde Konuşma Dili ile Yazı Dili Arasındaki İlişki", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 30, 2006, s. 1-21.

Kaçmaz, Burcu, "Türkiye Türkçesinin Yazılışı ve Okunuşu", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007.

Karadoğan, Ahmet, "Arap Harfleri ve Osmanlı Türkçesi", *Türk Dili*, S 791, 2017, s. 6-13.

Kansızoğlu, Hasan Basri, "Konuşma Dili ve Yazı Dili Etkileşimi", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S 1, 2012, s. 217-235.

Kuram, Kadri, "Dil ve Toplum İlişkisi", *Sosyoloji Yazıları*, Yüksel Yıldırım (ed.), 2018, s. 81-118.

Özdemir, Cemal, "Türk Soylu Üniversite Öğrencilerinin Türkçe Konsonantları Uygulayabilme Düzeyleri: Kazakistan Örneđi", *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, S 2(4), 2019, s. 265-287.

Terziyan, Treysi Lusi, Demirel, Gözde, "İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Yazım Hatalarının Sınıflandırılması", *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, S 8(3), 2020, s. 708-719.